

Alvin Toffler (1928–2016) – předpovědi potvrzené dneškem

Když jsem před rokem psal pro Živu přípomínku, jak překvapivě silně se v oblasti ekologických změn za více než 40 let splnily varovné propočty zprávy o stavu světa, knihy Meze růstu (Limits to Growth, Donella H. Meadowsová a spoluautoři, 1972), vzešlé z okruhu Římského klubu (Živa 2016, 1: I–III), nebylo ještě známo, že mezi význačné světové osobnosti, které nás opustí v r. 2016, se zařadí jeden z nejocetovanějších futurologů, původně jazykovědec a americký novinář Alvin Toffler. Zemřel 27. června 2016 ve věku 87 let. Kdyby se mě někdo zeptal, koho bohužel až z příliš mnoha vloni zesnulých významných lidí bych jmenoval pro nepřehlédnutelný přínos v globálním měřítku, stál by na jednom z předních míst. Jeho kniha Šok z budoucnosti (Future shock, 1970) vyšla v době komunistického obranářství vůči jakýmkoli výstižným popisům ekologických, ekonomických a sociálních hrozeb, o nichž mimo jiné tato publikace pojednávala. Jako taková byla u nás tabuizována (v překladu vyšla v r. 1992). Nepřízeň vůči podobným vizím, opřeným o konkrétní symptomy a spatřným přímo či nepřímo s ekologickými aspekty, pokračuje (dnes přes pohrobky oné doby popíračů skutečnosti typově reprezentovaných Václavem Klausem nebo Milošem Zemanem, produkty někdejšího akademického Prognostického ústavu, 1984–92, zřízeného z vůle Moskvy, resp. dlouholetého šéfa sovětské tajné služby KGB a tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Jurije Andropova).

Ačkoli nebiolog, dotkl se Toffler biologie – adaptivity organismu člověka v kontextu akcelerujících civilizačních změn prostředí a stylu života v industrializovaných společnostech. Dá se říci, že žijeme současnost, jakou téměř před půlstoletím v mnoha zásadních směrech předpověděl. Přejít od hromadné výroby a tradičního průmyslu k ekonomice založené na používání počítačů a na informacích (mohli bychom dodat: a na politice často založené na dezinformacích) předvídal. Do jeho prognóz se řadí též značné rozšíření elektronické pošty, videokonferencí a interaktivních médií. Zabýval se účinkem společenských změn na jednotlivce. Píše se mu autorství termínu „přetížení informacemi“, které popisuje situaci člověka nezvládajícího psychologicky ani fyziologicky akceptovat nadměrný přísun nových dat a vědomostí. Biologicky nejsme schopni se navyšovanému tempu změn přizpůsobovat – jsou překročeny meze adaptability. I vzájemná oddálenost vrstev ve společnosti dosahujících/nedosahujících na informační a odvozené i materiální toky se zvyšuje. Na rozdíl od minulosti žijeme v podmínkách „vysokého stupně pomíjivosti“. Jednorázovost jako spotřební vzorec zboží jakéhokoli druhu stupňuje

svůj význam, v nadcházejícím superindustrialismu se stále více prodává přidaná „psychologická náplň“ výrobku, jež nemusí souhlasit s jeho skutečnými kvalitami. Roste průmysl zážitků (a opět dodejme: praxe politiky emocí podporovaná sociálními sítěmi). Ve schopnosti selektovat jakost informací při přetlaku internetově šířené „datové kaše“, reflektovat sníženou ověřitelnost a případnou propagandistickou účelovost údajů nemáme trénink a zvyšující se pracovní a výuková závislost podporuje virtualitu žití na úkor bezprostřední interakce s realitou. Spisek Šok z budoucnosti sestává zčásti z diagnózy, resp. anamnézy společnosti, zčásti z pronikavého odhadu protažení změn do budoucna a v závěru obsahuje výzvu pro společnost, čeho by se měla vyvarovat, chce-li se vyhnout předjímaným problémům.

Dílo Třetí vlna (Third wave, 1980) rozvíjelo o 10 let později po vydání Šoku z budoucnosti autorovo pojetí dějin jako rozvoje lidstva ve vlnách, kde první bylo veselé zemědělství, druhou průmyslová revoluce a třetí se jeví boom informačních technologií. Aniž by globálně zcela vymizely přezívané prvky dřívějších vln, zvláště té bezprostředně předcházející, vyvolá nová vlna radikální zlom ve způsobu života lidí a postihne náročnost přítomnou generaci. Jestliže takřka soběstačné široké rodiny odpovídaly hospodaření v první vlně, pak mnohem menší a nikoli už vícegenerační jednotky orientované na rychlou spotřebu seriově vyráběného zboží v průmyslových firmách a korporacích charakterizují doznívající druhou vlnu. V klíčových slovech, jimiž lze tuto etapu popsat, se v podstatě neliší uspořádání společnosti s tržní ekonomikou a společnosti s centrálním plánováním – materialismus a maximalizace produkce, standardizace a centralizace, masovost a koncentrace. Naproti tomu třetí vlna staví na nových materiálech, nejnovějších vědeckých poznatcích a rychlé dostupnosti informací prostřednictvím elektronických sítí umožňujících shromažďovat, ukládat a zpracovávat velké soubory dat. Informace se stává nejvýznamnější „surovinou“ ve všemožných sférách civilizačního provozu. Komunikace se bude odehrávat v různých „vrstvách“, což nese rizika (ne)komunikačního chaosu (čehož jsme svědky na úrovni mezigenerační, globálně politické aj.). Technosféra a infosféra v Tofflerově kvalifikované předtuše patrně odstartuje sociální změny ve smyslu pravděpodobně neudržitelnosti klasické rodiny první a druhé vlny – díky informačním technologiím a rostoucí individuální soběstačnosti budou jednotlivci stále více práce vykonávat z domova a soustřeďovat se tam, a jako „elektronický dům“ simulovat širokou rodinu první vlny posazenou do kulís třetí vlny s rozrůzněnými rolemi a vztahy mezi příslušníky. Spotřebitelské

návyky sice nevyloučí klasický trh, avšak ten nebude nutno ve stávajícím duchu růstově budovat. Charakteristikami třetí vlny se jeví pojmy jako flexibilita, rozmanitost, přizpůsobivost, decentralizace ad. Do krátkého textu se všechny aspekty Tofflerovy vize nevejdou, ale lze říci, že jeho koncept poměrně dobře vysvětluje na různých škálách jevy jak historické, tak třeba pokrok v provozu všedního dne na ulici města nebo na venkovských návších. Konsekvencí tohoto trendu je např. celková změna ve vnímání času, jednotlivých úseků života jednotlivce, i relativizace rozprostření doby k práci, ke změně rodinné roli apod. Tlak na změny demokracie vospělých společnostech, převážně demokracie nepřímé ve prospěch polopřímé s větším uplatněním menšin na rozhodovacích procesech, se v našem dnešku potvrzuje, odmyslíme-li si průvodní rizika skupinově-mocenských manipulací k extrémním formám vládnutí. Jakkoli mnohé z Tofflerova vidění světa ventilovaného před desítkami let nám dnes běží před očima, třetí vlna zatím nepřevázala – nejde o žádnou mechanisticko-deterministickou fixní ideu, leč ideu věrohodnou, přičemž svět zůstává otevřený. Tah nazpět se v nás ovšem projevuje pořád, zvláště tady, od středu Evropy na východ. Na jazyku máme stále postminulost (postkomunismus, postmodernismus, poststrukturalismus, nejnověji „doba postpravdivá“ ad.), ale Tofflerova „prebudoucnost“ (už běžící začátek něčeho nového) nikoli. Víc než jiní se bojíme apriorně tušeného chaosu (z něhož respektovaný teoretik vědy Ilja Prigogine dokázal vygenerovat zárodky nového řádu).

Dalšími tituly poutajícími pozornost byly Posun moci (Power shift, 1990), Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky (Creating a new civilisation. The politics of the third wave, 1994) a Válka a antiválka (War and antiwar, 1995). Dvě nakonec jmenované, které A. Toffler sepsal s manželkou Heidi, byly přeloženy do češtiny (vydalo nakladatelství Dokořán, Praha 2001 a 2002). Zejména poslední kniha varováním před novými konflikty zemí třetí vlny a stále více zaostávajícími oblastmi (při uplatnění nového dělení z knihy Posun moci – nikoli na chudé a bohaté, ale na rychlé a pomalé) nabyla na aktuálnosti ve žhavé přítomnosti, kdy uspokojení po kolapsu sovětského impéria přineslo škrtání ve vojenských rozpočtech transatlantických zemí a nevšimalo si globálních sociálně-ekonomických proměn jdoucích ruku v ruce s probíhající ekologickou změnou. Zárodky nových válek jako vždy zakotvených v koncích těch předchozích se přes iluzorní doufání v nastolený mír staly doutnákem ničivého potenciálu v éře třetí vlny, jak jsme svědky u nové rozpínavosti Číny (budování umělých ostrovů v Jihočínském moři, politika vůči Tchaj-wanu ap.) nebo Ruska (anexe Krymu, hybridní válka na východě Ukrajiny, bezohledné bombardování v Sýrii atd.). To vše s ekologickými škodami beznadějných rozměrů a hloubky dohromady umocňuje migrace obyvatel (ze strany ničitelů možná záměrně) do zatím stabilních oblastí. O tom už ale byla řeč ve výše zmíněném textu v Živě z minulého roku.